

**Del Ponte, Carla – Sudetic, Chuck: Madame Prosecutor:
Confrontations with Humanity's Worst Criminals
and the Culture of Impunity (čerpáno z chorvatské verze:
Gospođa tužiteljica: suočavanje sa najtežim ratnim
zločinima i kulturom nekažnjivosti. Zagreb: Profil
International, 2008, 380 pages, ISBN: 978-953-12-0938-0).**

Srdjan Prtina¹

Carla del Ponte byla po větší část své profesionální kariéry personifikace osoby, která vyvolávala respekt a uznání mnohých pro svůj nekompromisní postoj při potírání zločinnosti. Zároveň se pro mnohé stala přítěží a nežádoucí osobou. Rozporuplné vnímání Carly del Ponte se promítlo především při jejím angažmá hlavní žalobkyně Mezinárodního trestního soudu pro bývalou Jugoslávii (ICTY) a Rwandu (ICTR). Otázka válečných zločinů a vnímání viny, přiklání se na některou z válčících stran v nejasných konfliktech, ve kterých všechny strany byly (ve větší nebo menší míře) oběti a pachatelé zločinů zároveň, napomáhá onomu problematickému vnímání hlavní žalobkyně.

Ve své knize se Carla del Ponte pokouší vysvětlit každodenní problémy prokurátorky tribunálu pro válečné zločiny a mechanismy, které byla nucena používat, pokud chtěla dosáhnout kýženého cíle. Tato kniha nám nabízí pohled *insidera*, jenž kriticky ukazuje na zákulisní politické kombinace a diplomatické hry postkonfliktních zemí a světových mocností, které příliš často nebyly v souladu s cíli mezinárodního práva a mezinárodními závazky.

Přestože se autorka snaží v samotném závěru knihy nabídnout určitá doporučení, jak zvýšit efektivitu podobných institucí, tato kniha otevírá mnohem více otázek do budoucna, než nabízí odpovědi; především na otázku, jak postupovat proti válečným zločinům. Pro instituci, jako je Mezinárodní trestní soud v Haagu (ICC), jsou zkušenosti, kterými prošly a procházejí „pilotní“ projekty obou trestních soudů – ICTY a ICTR, velkým přínosem. Tato kniha je velice

¹ Kontakt: Katedra mezinárodních vztahů a evropských studií, Fakulta sociálních studií Masarykovy univerzity, Joštova 10, 602 00 Brno; e-mail: srki@centrum.cz.

cenným zdrojem informací pro každého, kdo se zajímá o problematiku válečných zločinů, instrumenty prosazování mezinárodního práva a fungování zákulisní diplomacie.

Na samotnou knihu se můžeme dívat z několika úhlů. Je členěna do patnácti kapitol, které jsou rozděleny časově a zeměpisně. Tak se v jednotlivých kapitolách můžeme seznámit s problémy, které oba Tribunály řešily s vládami jednotlivých zemí, nebo s vlastními interními problémy obou Tribunálů, a to v konkrétních časových etapách. Knihu by bylo možné popsat chronologicky, respektive z hlediska jednotlivých Tribunálů. Mnohem zajímavější je však „rozebrat“ knihu jiným způsobem, a to po právníkové stránce, politologické stránce, přesněji z pohledu diplomacie a mezinárodních vztahů a nakonec po eticko-morální stránce, která je neoddělitelnou součástí předchozích dvou rovin. Právě eticko-morální prvek obsahuje v sobě dvojí aspekt: *emotivní*, jenž je typický pro hodnocení zločinu jako takového, a na druhé straně *racionální*, typický pro diplomacii, který se neřídí emotivní stránkou a na morality nahlíží jako na vhodný diplomatický nástroj. Nebo přítěž pro vedení efektivní diplomacie. Samotný čtenář se tak může na mnohých místech střetnout s postojem prokurátorky, jenž nekompromisně usiluje o zatčení hledaných zločinců i za cenu potrestání celého státu za jeho neochotu nebo neschopnost spolupracovat s Tribunálem. Na druhou stranu je mnohokrát postaven před svědectví popisující konkrétní utrpení a zločiny, při kterém toto nekompromisní stanovisko chápe jako to nejmenší, co je možné udělat pro nápravu křivdy.

Kniha mapuje časové období 1999–2007 pro ICTY a 1999–2003 pro ICTR,² tedy období kdy Carla del Ponte byla prokurátorkou těchto dvou Tribunálů. Její svědectví *insidera* nám nabízí pohled do interních problémů, se kterými se z institucionálního a personálního hlediska musel Haagský tribunál vypořádat. Jeden z největších problémů byla koncepce činnosti Tribunálu, který byl založen podle vzoru australského úřadu pro válečné zločiny a který je vhodný pro vyšetřování válečných zločinů nižších důstojníků a vykonavatelů válečných zločinů. „Tento model se ovšem ukázal nevhodným pro komplikované vyšetřování válečných zločinů mnohých prezidentů, generálů a šéfů bezpečnostních služeb, kteří jsou dle pravidel daleko od míst, na kterých se odehrávají vraždy, znásilnění a vyhánění z domovů.“ (s. 128)

Nejen v páté kapitole, která je zaměřena výhradně na institucionální problémy, jsou popisované institucionální a kvalitativní problémy Tribunálů. Celkem překvapivou informací byl stav, v jakém se nacházely oba Tribunály v roce 1999, tedy šest let od založení ICTY a pět let od založení ICTR. V mnohých případech vyšetřování vedli policejní kriminalisté ze západních zemí s dlouholetou zkušeností, ale zcela nepřipravení pro vyšetřování válečných zločinů. Jedna

² Úřad žalobkyně pro ICTY a ICTR byl do roku 2004 společný, aby v roce 2004 došlo k rozdělení obou úřadů.

z nejzajímavějších pasáží knihy je příklad, kdy se vyšetřovatelé pokusili udělat rozhovor s bývalým šéfem chorvatské tajné služby, Josipem Manolićem, který žalobcům mohl poskytnout velice cenné informace proti chorvatskému prezidentovi Franjo Tuđmanovi a jeho plánech na rozdělení Bosny a Hercegoviny se Srbskem. Po prvním neúspěšném rozhovoru, kdy Josip Manolić vyhodil vyšetřovatele z místnosti pro jejich drzý a neprofesionální přístup, následoval i druhý neúspěch. V druhém se zcela projevila neprofesionalita vyšetřovatelů, kteří o konfliktu v bývalé Jugoslávii nevěděli prakticky nic. „Po pěti minutách rozhovoru se Manolić zmínil o kontrarozvědčné službě Jugoslávské lidové armády, známé jako Kontraobaveštajna služba, nebo-li KOS. Každý, kdo alespoň měsíc četl cokoli o válce v bývalé Jugoslávii, dostával noční můry při zmínce o KOS. Přesto tyto dva vyšetřovatelé poprosili Manoliće, aby jim vysvětlil význam této zkratky, protože nevěděli, co ona znamená. Manolić jim na to řekl: „Proč plýtváte mým časem?“ Tím byl ukončen jakýkoliv další rozhovor.“ (s. 131).

Podobných komplikací s vyšetřováním nebo s činností soudů je v knize celkem dost. Autorka podrobně ukazuje na okolnosti zatčení Slobodana Miloševiče a všech komplikací spojených s jeho procesem. Podobně zajímavé jsou právní procedury procesu s majitelem rwandských médií Jean-Bosco Barayagwizou odsouzeným za genocidu spáchanou na Tutsiech.

Z pohledu fungování mezinárodních trestních soudů není bez zajímavosti svědectví o úrovni propojení těchto institucí se světovou politikou, přesněji se světovými velmocemi. Nedostatek nástrojů prosazování práva, zatýkání obviněných a přinucení vlád jednotlivých zemí, aby spolupracovaly, nutí tyto instituce, a především žalobce, hledat mezinárodní podporu a přesvědčovat země, aby pomocí metody „cukru a biče“ přinutily jednotlivé vlády spolupracovat s Tribunálem. Carla del Ponte na mnohých místech popisuje tato zákulisní jednání, kdy její role už hraničí s diplomacií a opouští prostředí mezinárodního práva.

Diplomatická rovina a svědectví mnohých zákulisních jednání s politickými a bezpečnostními představiteli světových velmocí a státy bývalé Jugoslávie a Rwandy jsou nejcennějším přínosem této knihy. Carla del Ponte odhaluje a vysvětluje mnohé události spojené s problémem válečných zločinů, které se odehrály v posledních deseti letech, a ukazuje, že jejich potrestání je velice citlivým a nepříjemným tématem nejen pro postižené země, ale také pro aktéry světové politiky. Zarážející je, že mnohokrát záleží skutečně na ochotě a úsilí jednotlivců, zda nějaký obviněný z válečných zločinů bude zatčen, zda některé dokumenty a informace budou předány Tribunálu nebo jestli některá světová velmoc či organizace vyvine úsilí a přinutí vládu konkrétního státu, aby spolupracovala s Tribunálem. Autorka ukazuje, že diplomacie je skutečně tím jediným „efektivním“ nástrojem mezinárodních soudů a zároveň jejich velkou překážkou.

V knize se objevuje celá řada jmen a netradičních situací, jako je setkání Carly del Ponte se šéfem CIA Georgem Tenetom, od kterého žádá, aby CIA podpořila úsilí Tribunálu, na což ji George Tenet odpovídá: „Poslyšte, paní, mně jsou Vaše názory úplně ukradené.“ (s. 19) Odhaluje také málo známé profily jednotlivých politiků, jako je pragmatismus a diplomatická profesionalita bývalého jugoslávského ministra zahraničí Gorana Svilanoviće, kooperativnost a otevřenost bývalého tajemníka State Departmentu Colina Powella nebo velkou zdrženlivost západních velmocí vůči současné vládě ve Rwandě a možnosti zahájit vyšetřování válečných zločinů proti RPF rwandského prezidenta Paula Kagameho.

Carla del Ponte detailně, místy sarkasticky a bez diplomatického slovníku, jenž je charakteristický pro podobné publikace, popisuje jednání s prezidenty, premiéry a ministry Srbska, Chorvatska, Bosny a Hercegoviny, Kosova, Rwandy, ale také USA, Velké Británie, Francie nebo Německa. Čtivosti může škodit neustálé popisování neochoty vlád Rwandy, Srbska, Chorvatska a Kosova spolupracovat s Tribunálem. Tyto cyklické, občas unavující popisy, které už mohou splývat v jedno, ovšem trefně ukazují na tahanice a skutečnou neochotu vlád vyřešit problémy válečných zločinů.

Autorka přímo obviňuje NATO za neochotu spolupracovat s ICTY, které bylo vyšetřováno kvůli bombardování SRJ v roce 1999. Kvůli nedostatku mechanismů přinutit NATO a členské země, aby poskytly potřebné důkazy ze svých archivů, ukazuje, že ICTY není schopen vyšetřit důstojníky Severoatlantické aliance, čímž bylo vyšetřování zastaveno. Podobně kriticky se vyjadřuje vůči mezinárodní správě v Kosovu UNMIK a celkové situaci v této oblasti. UNMIK se ocitl v terči kritiky kvůli spolupráci a podpoře obviněných z válečných zločinů, čímž se diskredituje nejen UNMIK, ale také věrohodnost ICTY (s. 285).

Zajímavostí je, že kniha vyvolala značnou vlnu protestů politických a diplomatických představitelů. Ministerstvo zahraničních věcí Švýcarska zakázalo Carle del Ponte veřejnou propagaci a prezentaci své knihy, dokud zastává post velvyslankyně Švýcarska v Argentině. Nejvíce protestů bylo slyšet od politických představitelů Kosova kvůli tvrzení, že UÇK bylo během války a po válce zapojeno do únosů zajatců a prodeje lidských orgánů na ilegálním trhu (s. 270-271). Toto tvrzení nakonec vedlo k zahájení vyšetřování těchto zločinů ze strany Rady Evropy a Soudem pro válečné zločiny v Bělehradě.

Poslední rovinou je eticko-morální charakter knihy. Tento aspekt je patrný v celé publikaci a může se zdát problematickým. Podobně jako jiná svědectví i tato kniha nabízí výrazný subjektivní pohled. Na rozdíl od klasických politických memoárů je subjektivní aspekt Carly del Ponte charakteristickým „křikem“ o morálním „dluhu“. Dluhu, který obětem dluží státy a národy,

jež spáchaly zločiny, a mezinárodní společenství, které pro svou neefektivitu zabránit zločinům nese značnou část viny na sobě. Morální dilema je velice trefně popsáno při jedné z jejích prvních návštěv Rwandy. „Vzpomínám si na setkání s jednou tutsijskou ženou, která mi popisovala, jak ji hutuovští vojáci vícekrát znásilnili. Zranili ji a nechali ji být v přesvědčení, že je mrtvá. Někdo ji zachránil. Během znásilnění žena ovšem otěhotněla. Její rodina od ní žádala, aby opustila vesnici, protože její dítě bylo napůl Hutu. Poslali ji s ještě narozeným dítětem do pralesa. Žila tam v divočině, spolu se svým dítětem... Řekněte, co jsem mohla říct této ženě? Že je mi to líto?“ (s. 85)

Přestože se jedná o práci normativního charakteru, vůči kterému se empirická metodologie staví velice kriticky, nelze tento normativní prvek jednoduše eliminovat jako nepřijatelný. Jedná se o přínosný vhled do problému, který vysvětluje složitost zkoumaného tématu, jako jsou válečné zločiny. Katarze a odpuštění je dlouhotrvající proces a emotivní pohled osoby, která se se zločiny setkala „pouze“ v roli vnějšího aktéra (vyšetřovatele), umožňuje čtenáři lépe pochopit komplikovanost vyrovnávání se s minulostí válečných zločinů a jejich význam pro přímé oběti a pachatele.³ Aspekt, který je obtížné pochopit z empirických studií.

Předložená kniha nemá pouze svůj informační přínos. Jedná se o velice čtivou, provokativní a dynamickou publikaci, která – řečeno žurnalistickým slovníkem – čtenáře nenechá klidným. Některé pasáže a v nich popisované události připomínají spíše scény ze špionážních románů. Události, jména a procesy jsou popisované celkem srozumitelně, takže se i nezasvěcený čtenář může orientovat bez větších problémů. Konflikty jsou popsány stručně, ale celkem dobře a srozumitelně. Orientaci čtenáře může napomoci i rejstřík jmen na konci knihy. Tato kniha může být velice atraktivní nejen pro ty, kteří se zajímají o etnické konflikty a konflikty ve Rwandě nebo bývalé Jugoslávii. Cenným zdrojem informací může být i pro právníky, obzvláště v kontextu fungování Mezinárodního trestního soudu v Haagu (ICC).

³ S podobně kvalitním svědectvím se značnou silou emočního náboje, která čtenáři přibližuje rwandskou genocidu, se můžeme setkat i v knize *Shake the Hands with the Devil* kanadského generála Roméa Dallairea, jenž velel mezinárodním jednotkám OSN ve Rwandě během genocidy v roce 1994.